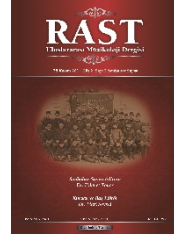

RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ
Uluslararası Müzikoloji Dergisi
www.rastmd.com

TÜRK DİN MÛSİKÎSİNDE USÛL İLÂHİLERİ

Dr. M. Nuri Uygun¹

ÖZET

Türk Din Mûsikîsi iki ana dala ayrılmaktadır. Bunlardan biri cami mûsikîsi diğeri ise tekke mûsikîsidir. Her iki türde de ilâhi ortak form olarak kullanılmıştır. İlâhiler tekkelerde zikri coşkun şekilde yaptırmak gayesi ile okunup çalınan eserlerdir. Tekke ilâhilerinin en önemli çeşitlerinden biri de "usûl ilâhileri"dir. Usûl ilâhileri tekkelerde yapılan zikirlerde kelime-i tevhid zikrinden sonra, Allah zikri başladığında veya devrana kalkılırken okunur. Usûl ilâhileri, o yolun özelliklerini anlatan, pîrini öven, sırlı anlamlar ifâde eden şiirlerden seçilerek bestelenmiş çok coşku dolu ve sanatlı eserlerdir.

Anahtar Kelimeler: Türk Din Musikisi, İlahi Formu, İlahi Çeşitleri

USÛL HYMNS IN TURKISH RELIGIOUS MUSIC

ABSTRACT

There are two main branches in Turkish religious music. First one is mosque music and the other one is dervish lodge music. Hymn is the common form used in both branches. Hymns are chanted and played for the purpose of exhilaration during the dhikr (invocation). Usul hymns are one of the the most important type of dervish lodge hymns. Usul hymns are chanted after "kelime-i tevhid" dhikr (La ilahe illallah-there is no god but Allah) and when Allah dhikr or "devran" begins. Usul hymns are composed of selected poems that are artful and impassioned containing secret meanings that mention the ways of a particular religious order and praise about its pîr (sage, founder of an order).

Keywords: Turkish religious music, Dervish lodge music, Hymn form, Hymn types, Dhikr (invocation) and types

GİRİŞ

Türk Din Mûsikîsi genel anlamda iki önemli dala ayrılarak incelenmiş ve uygulanmıştır. Bunlardan biri cami mûsikîsi, diğeri ise tekke mûsikîsidir. Cami mûsikîsi adından da anlaşılacağı gibi cami ve mescitlerdeki ibadetler sırasında sesle uygulanan eserlerdir. Tekke mûsikîsi ise, tekke ve dergâh adı verilen mekanlarda icrâ

¹ Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Türk Din Mûsikîsi Bölümü.

edilen zikirlerde uygulanan ses ve saz mûsikîsidir. Cami mûsikîsinin ezan, kaamet, kuran tilaveti, temcid ve münacaat, mahfel sürmesi, salât, mevlid, tekbir gibi çeşitleri olduğu gibi tekke mûsikîsinin de âyin, durak, şugul, nefes, mersiye, savt gibi çeşitleri vardır. Ayrıca ilâhi, naat, miraciyye, salâtu's-selâm gibi her iki mekanda okunan çeşitler, yani ortak formlar bulunmaktadır. Konu olarak usul ilâhileri üzerinde durulacağı için, yukarıda genel olarak isimlerini andığımız çeşitlerden ilâhi formunun açıklanması ile başlanmalıdır.

İlâhi Formu hakkında:

İlâhî, dinî ve tasavvufî konulu şiirler ile bunların bestelenmiş hâlini ifade eden eserlerin genel adıdır. Kelime olarak “Allah’la ilgili” manası taşır. İlâhi kelimesi ile her türlü dinî şiir kastedilmiş olup, bu şiirler mûsikî ile ifade edilince daha etkili olmuş ve ilahî kavramı sadece şiir değil müzikle birlikte anılır duruma gelmiştir.²

Dinî mûsikî formu olan ilâhi, din dışı Türk mûsikîsindeki şarkı formu gibi yazılmış olup, dörtlük halinde zemin, nakarat, meyan, nakarat satırları şeklinde bestelenmiştir. Fakat bazı tekke ilâhilerinde meyan kısmı bestelenmemiştir. Şarkılarla ilâhiler arasındaki en dikkat çekici farklılık ise sözlerin konuları ve usullerin uygulandığıdır. İlâhiler güftelerinin konuları bakımından dinî ve tasavvufî mahiyet taşır, şarkılar ise daha çok dünyevî konuları işlemiştir. Şarkılar onaltı zamanlıya kadar olan küçük usullerle bestelenmişlerdir. İlâhiler ise hem küçük usuller, hem de onaltı zamanlı dahil büyük usullerle bestelenmişlerdir.

İlâhiler genel olarak tekke veya camide icra edilişlerine göre ikiye ayrılır. Camilerde tevhide dair veya dinî ayarın konularına göre okunan ilâhiler, tekkelerde ise zikrin temposuna uygun olarak bestelenmiş, o tarihin pirini ve yolun özelliklerini anlatan ilâhiler okuna gelmiştir. Fakat bazı ilâhiler camilerde ve tekkelerde ortak olarak da okunabilir. Mûsikîmizde hemen her makamda şarkı bestesine rastlanıldığı halde, dinî mûsikîde dinî ve tasavvufî hassasiyeti yansıtmayan bazı makamlarda beste yapılmamasına dikkat edilmiştir. İlâhiler, tekke mûsikîsinde Mevlevî ve Bektâşî tariki dışındaki diğer tariklerde zikir esnasında okunmak üzere bestelenmiştir. Mevlevî tarihinde âyin okunması esas olduğu için, bazı ayinlerin sonunda “niyaz” adı verilen bağış geldiğinde, segâh makamında bestelenmiş sözleri Sultan Veled’e (v.1312) ait “Şem-i ruhuna cismimi pervane düşürdüm” mısra-ı ile başlayan ilâhi okunur.³ Mevlevî tarihinde form olarak âyinlerde sadece bu ilâhi okunmaktadır. Bektâşî tarihinde ise ilâhi’ye “nefes” adı verilmiş olup uygulandığı daha farklıdır.

Eski kültürümüzde ilkokul seviyesinde olan mahalle mekteplerinde çocuklardan meydana gelen ilâhi koroları tertip edilir, daha bu yaşlarda kabiliyetli çocuklar ortaya çıkar, ileride aralarından büyük bestecilerin oluşacağı müzisyenler bu şekilde yetişmeye başladılar. Çocukların okula başlama törenleri ise, daha çok ilim ve eğitimin

² Mustafa Uzun, "İlâhi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXII, s: 66, 1999-İstanbul.

³ Erdoğan Ateş, "Niyaz Âyini", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXXIII, s: 166, 2007-İstanbul.

önemini anlatan ilâhilerin okunduğu “mektep ilâhileri” terennümü ile evden okula arkadaşları ile birlikte yürüdükleri görkemli merasimlerdi.⁴ Çocukların âmin nidaları ile süslenen tören çocuğun evinde yemek ve yapılan duâlarla bitirilirdi. Bu topluluğa “âmin alayı” ismi verilirdi.⁵

Cami ve tekkelerde, eski kültürümüzde isimleri arapça olan islâmî ayların dinî konularına göre bestelenen ilâhilerin okunması çok önemli bir gelenektir.⁶ Hicrî takvimin ilk ayı olan Muharrem ayında tekkelerde bu ay içinde yaşanmış olan Kerbelâ faciası dolayısıyla duyulan elemin dile getirildiği, konusu Hazret-i Hüseyin ve ehl-i beyt sevgisi ifade eden ilâhiler okunurdu. Bu olaya saygıdan dolayı yapılan âyinlerde müzik âleti kullanılmazdı. Rebîul-evvel ayı Hz. Peygamber’in doğumu dolayısıyla ile, konusu O’nun hayatı ve doğumunun önemini anlatan ilâhiler cami ve dergâhlarda okunurdu. Halk arasında bu aya “büyük mevlid” denirdi. Rebîul-âhîr ayına “küçük mevlid” denirdi. Daha önceki ay konu olarak devam eder mevlid ilahileri terennüm edilirdi. Daha sonra gelen Cemaziyu’l-evvel ve Cemâziyu’l-âhîr aylarına halk arasında “büyük tevbe” ve “küçük tevbe” olarak anılırdı. Bu aylarda cami ve dergâhlarda tövbe ve Hakk’a niyazla ilgili ilahiler okunurdu. Daha sonra halk arasında “üç aylar” denilen Receb, Şa’bân ve Ramazan ayları gelir. Receb ayının ilk perşembe gecesi “regaib kandili” olarak isimlendirilen kandildir. Bu geceyi öven şiirlerden meydana getirilen “Regâibiyye” denilen edebî türde eserler dinî edebiyatımızda önemli bir yer tutar. Receb ayının 27. gecesi ise “mirac kandili” olup bu ay içinde mirac olayına dair “Miraciyye” ve Hz. Peygamberi metheden ilâhiler okunurdu. Şa’bân ayının 15. gecesi “berat kandili” olarak isimlendirilmiş olup bu ay içinde Allah’a bağışlanma dileği konulu ilâhiler okunurdu. Ramazan ayında ise camilerde kılınan teravih namazlarında dört rekatta bir ayrı makam uygulanır, bunların arasında da kılınacak bölümde uygulanacak makamda ilâhiler okunurdu. Bu ilâhilerde ramazanın on beşine kadar “karşılama geceleri” denilir ve nakaratlarda “merhabâ”, on beşinden sonra da ramazanın bitişinden duyulan üzüntünün ifadesi olan “elvedâ” ibaresi tekrarlanırdı. Zilhicce ayında ise hac farızasının edası ve kurban bayramı dolayısıyla ile camilerde ve dergâhlarda hac ve kurban konulu ilâhiler okunurdu.

Bu çeşitlerin dışında, yapılan çeşitli toplantı, doğum, vefat dolayısıyla ile okunan mevlitlerin bahir aralarında konuya uygun ilâhiler, düğünlerde de evlilikle ilgili ilâhiler okunurdu.

Usûl İlâhileri:

Tekkelerde zikir yapılırken okunan ilâhiler tasavvuf geleneğinde camilerde okunan ilâhilerden farklı olarak icra edilir. Zikrin belirli aşamalarında farklı anlayışları uyaran

⁴ Halil Can, “Dinî Musiki Lûgâtı-Mektep ilâhileri”, *Musikî Mecmuası*, Yıl:18, S:218, s: 57, Nisan-Mayıs-1966-İstanbul.

⁵ M.Zeki Pakalın, “Amin alayı”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C:I, s:58-59.

⁶ Halil Can, “İslâmî Ayların Müsîkîsi”, *Musikî Mecmuası*, Yıl:27, S:294, s:19, Nisan- 1974-İstanbul.

bu ilâhilerin de belirli çeşitleri vardı. Her tarikin zikri sırasında okunan bu eserlerin "usûl ilâhileri", "kıyam ilâhileri", "devran ilâhileri", "şugul", "durak" gibi isimlendirilen çeşitleri de farklı uygulamalarla sunulurdu. Türk din mûsikisinde sadece devran zikrinde okunmak için bestelenmiş, devranın ritmine ve muhtevasına uygun olarak sözlerinde de devran kelimesinin anıldığı ilâhîlere "devran ilâhîleri" denirdi. Devranda daha çok halka şeklinde meydana getirilen dizilişte ayak atmalar önemli olduğundan okunan ilâhiler buna uygun tarzda okunurdu.⁷ Kıyam ilâhileri de adından anlaşılacağı gibi kıyam zikrinde okunması gelenek halinde olan ilâhilerdi. Şugul ise sözleri arapça olan ilâhîler olup, tekke mûsikisinde zikrin içinde ve sonlarına doğru seslendirilir. Sözler Arapça olsa da okunuş üslûbu Türk mûsikîsi tarzındadır.⁸ Usûl ilâhîleri ise oturularak veya ayakta yapılan zikirlerde kelime-i tevhid zikrinden sonra veya devrana kalkılırken cumhur olarak okunan ilâhilerdi.⁹ Usûl ilâhîlerine bu isim verilmeden önceleri bazı tariklerde "savt" olarak anılırdı. Bu durumu Halil Can şöyle açıklamaktadır: "Arapça ses manasına gelen bu kelimenin tasavvuf mûsikisindeki yeri ve anlamı bambaşkadır. Kâdirîlerin, Celvetîlerin, Gülşenîlerin (usul ilâhîsi) diye isimlendirdikleri savtlar başka başka olup her birinin zikrin hususiyetine göre okunuşu ve okuma zamanı ayrıdır."¹⁰ Yukarıda ismi anılan tariklerde savt denildiğinde usul ilâhîsi akla gelirdi. Fakat okunma zamanı sadece zikrin baş kısmında değil ileriki bölümlerinde de olurdu. Bu bakımdan, notalarını çeşitli kaynaklardan tesbit edebildiğimiz Gülşenîlik'deki savtları da usul ilâhîlerine dahil ettik.

Usûl ilâhîlerinin zikrin başlarında okunmasından dolayı konu itibari ile tasavvufi heyecanı artırıcı ve sırlı ifadeler taşıyan mısralardan meydana geldiği görülür. Aynı zamanda güftelerin bazısında belirli tariklerin ve bunların pîrlerinin isimlerinin anıldığı görülmektedir. Bazı tariklerde zikrin temposuna uymayan ritimlerde bestelenmiş usûl ilâhîleri devrana kalkmadan önce verilen duraklama esnasında da okunmakta idi. Bu bakımdan "cumhur ilâhî" ye bezelik göstermektedir.¹¹ Usûl ilâhîsi okunması ile, zikre başlayan dervişlerin yola olan bağlılıklarını artırma amacı hedeflenmiştir. Bazı ilâhîlerde yol büyüklerinin isimlerinin anılması dervişlerde aidiyet duygusunu güçlendirmeye yönelikti. Usûl ilâhîleri hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamakta olup, özellikle Ali Rıza Şengel, Abdulkadir Töre gibi bazı araştırmacıların özel olarak yazdıkları nota defterlerindeki kayıtlar bu konuda önem taşımaktadır. Bu ilâhîlerden notası tespit edilebilenleri kaynak tespitine yönelik bir sıralama ile yazabiliriz:

⁷ Nuri Özcan, "Devran", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C: IX, s: 250, 1999-İstanbul.

⁸ Suphi Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, C:III, s: 85, 1935-İstanbul.

⁹ Cemaleddin Server Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlâhîleri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", *Türk Yurdu*, C: V, Sayı: 319, s: 134-135, Ocak-1966.

¹⁰ Halil Can, "Savt - Dinî Türk Musikisi Lûgatı", *Musiki Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 222, s: 198, Eylül-1996-İstanbul.

¹¹ Nuri Özcan, "Cumhur İlâhîsi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C: VIII, s: 94, 1993-İstanbul.

1. Kâdirî usûl ilâhîsi:¹² Makamı: Uşşak, Usûlü: Sofyan, Güfte: Eşrefoğlu Rûmî
Cem' olmuş dervişleri
Pîrim Abdülkâdir'in
Yolunda sâdıkları
Pîrim Abdülkâdir'in¹³
2. Devrânî usûl ilâhîsi:¹⁴ Makamı: Uşşak, Usûlü: Sofyan, Güfte: Ümmî Sinan
Seyrimde bir şehre vardım
Gördüm sarayı güldür gül
Sultanının tâcu tahtı
Bâğı divârı güldür gül¹⁵
3. Usûl ilâhîsi:¹⁶ Makamı: İsfahan, Usûlü: Aksak, Güfte: Yunus Emre
Aceb değil deli olsa
Aşk oduna yanan kişi
Aşka yakın yürümeye
İyi adın sakınan kişi¹⁷
4. Usûl ilâhîsi¹⁸ Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte: Ümmî Sinan, Beste: Ali
Şirugânî Dede
Erenlerin sohbeti ele giresi değil
İkrar ile gelenler mahrum kalası değil¹⁹

¹² Notası için bakınız: Ali Rıza Şengel, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: III, s: 71, No: 266, 1981-İstanbul.

¹³ Güftesi için bakınız: Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, C: II, s: 677, 1943-İstanbul.

¹⁴ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: III, s: 85, No: 276.

¹⁵ Güftesi için bakınız: Vasfi Mâhir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, s: 201, 1968-Ankara.

¹⁶ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: IV, s: 7, No: 337, 1982-İstanbul.

¹⁷ Güftesi için bakınız: Şengül Sağman, *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, s: 609, 2001-İstanbul. Hayri Selçuk, *Yunus Dîvânı*, s: 144-145, Üç dal Neşriyat, 1972-İstanbul.

¹⁸ Notası için bakınız: Abdülkadir Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 88, No: 598, 1985-İstanbul.

5. Usûl ilâhisi:²⁰ Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte: Eşrefoğlu Rûmî
 Toplanmış âşıkları Seyyid Abdulkadirin
 Râhında yanıkları Seyyid Abdulkadirin
 (Meded yâ nesl-i tâhir yâ Seyyid Abdülkâdir)²¹
6. Usûl ilâhisi:²² Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte: Derviş Yunus
 Gani mevlam nasib etse
 Varsam ağlayı ağlayı²³
7. Usûl ilâhisi:²⁴ Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte: Ümmî Sinan
 Meded Allah sana sundum elimi (yâ Hayy)
 Bizi ol dost Muhammed'den ayırma (yâ Hayy)²⁵
8. Usûl ilâhisi:²⁶ Makamı: Segâh, Usûlü: Şarkı Devr-i Revânî, Güfte:? Beste: Nâyî Ali
 Rıza Efendi.
 Ey âşıklar kalkın tevhîd edelim
 Aşk ile şevk ile Allah diyelim.²⁷
9. Usûl ilâhisi:²⁸ (Cihangir tertibi), Makamı:Hüzzam,Usûlü: Düyek, Güfte:Âşık Yunus
 Aşkın ile âşıklar yansın yâ Resûlallah (Zakirler)
 Hasbî Rabbî cellallah mâ fi kalbî gayrullah (Dervişler)²⁹

¹⁹ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: I, s: 354.

²⁰ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 90, No: 600 , 1985-İstanbul.

²¹ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: II, s: 677.

²² Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 91, No: 601.

²³ Güftesi için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 92.

²⁴ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 93, No: 602.

²⁵ Güftesi için bakınız: Azmi Bilgin, *Ümmî Sinan Dîvânı*, s: 201-204, M.Eğ.Bak.Yayınları, 2000-İstanbul.

²⁶ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: V, s: 30, No: 436, 1984-İstanbul.

²⁷ Güftesi için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: V, s: 30, No: 436.

²⁸ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: V, s: 150, No: 518.

Cihangir tertibi adı verilen bu tarz ilahilerin bestesi aynı olup, değişik makamlarda uygulanıp sadece donanım işaretleri değiştirilerek notaya alınmıştır. Cihangir Dergâhı İstanbul-Cihangir semtinde bugün yerinde bulunmayan ve VII. yüzyılda yapılmış bir tekke idi. Kuruluşunda Halvetiye tarikinin Cihangiriyye koluna ait olup ilk şeyhi Hasan Burhaneddin Cihangir'dir. (vefatı: 1663) Tekkelerin kapanmasından önceki son dönemde tekke Halvetiyenin Sünbüliye şubesine geçmişti.³⁰ Halvetîlerden Sünbüliye kolunda bilhassa oturulduğu yerde yapılan "yarım kıyam"dan önceki "murabbâ tevhide" bu tarz ilâhi ile başlanırdı.³¹ Cihangir tarzı ilahilerden notası günümüze ulaşabilenler şöylece sayılabilir:

10.Usûl ilâhisi:³²(Cihangir tertibi kelime-i tevhid), Makam: Sûznâk, Usûlü: Düyek, Güfte: Âşık Yunus

(Allah lâ ilâhe illallah) (4 defa)

Aşkın ile âşıklar yansın yâ Resûlallah

İçip aşkın şarâbın kansın yâ Resûlallah³³

11.Usûl ilâhisi:³⁴ (Cihangir tertibi tevhid), Makam: Humâyûn, Usûlü: Sofyan, Güfte:Âşık Yunus

Aşkın ile âşıklar yansın yâ Resûlallah (Zakirler okur)

İçip aşkın şarâbın kansın yâ Resûlallah

(Lâ ilâhe illallah) (4 defa) (Dervişler ve zâkirler beraber okur)

12.Usûl ilâhisi:³⁵ Makamı: Hicâz, Usûlü: Sofyan, Güfte: Yunus Emre, Beste: Emir Buharî Nakşibendî Tekkesi Şeyhi Mesud Efendi³⁶

Ey âşık ey âşık illallah hu

Aşk mezhebi dindir bana illallah hu³⁷

²⁹ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: II, s: 585-586.

³⁰ A.Bilgin Turnalı, "Cihangir Tekkesi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C:VII , s: 540, 1993-İstanbul.

³¹ Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", *Türk Yurdu*, C: V, Sayı: 319, s: 134, Ocak-1966.

³² Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: II, s: 23, No: 114.

³³ Güftesi için bakınız: Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvanı*, C: II, s: 346, 1990-Ankara.

³⁴ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: IV, s: 113, No: 413.

³⁵ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: IV, s: 79, No: 387.

³⁶ Revnakoğlu, "Yunus'un Bestelenmiş İlâhileri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", *Türk Yurdu*, C: V, Sayı: 319, s: 136, Ocak-1966.

³⁷ Güftesi için bakınız: Hayri Selçuk, *Yunus Dîvanı*, s: 47-48, Üç dal Neşriyat, 1972-İstanbul.

13. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)³⁸ Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka³⁹

Gülşenî tarihinin özel usul ilahileri olan bu savt ve benzerlerinin, notalarının kaynaklarda bulunanlarından bazılarını da aşağıda sıralayalım. Güfteleri aynı olanlarda sözler için tek kaynak gösterilmiştir.

14. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴⁰ Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

15. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴¹ Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

16. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴² Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

17. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴³ Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

18. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴⁴ Makamı: Sabâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

³⁸ Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 141, No: 199.

³⁹ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: I, s: 393.

⁴⁰ Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 142, No: 200.

⁴¹ Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 143, No: 201.

⁴² Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 143, No: 202.

⁴³ Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 144, No: 203.

⁴⁴ Notası için bakınız: Şengel, *İlahiler*, C: II, s: 144, No: 204.

19. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴⁵ Makamı: Çargâh, Usûlü: Düyek, Güfte:Rûşenî

İşit sözüm pîrim yâ Gülşenî (Allah)

Gel gidelim aşkın eline (Allah)

Şâhdır o milke Rûşenî (Allah)

Gel gidelim aşkın eline⁴⁶

20. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁴⁷ Makamı: Çargâh, Usûlü: Düyek, Güfte:Yunus Emre

Şûrîde vü şeydâ kılan

Yârin cemâlidir beni⁴⁸

21. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Tapu Savtının Kelime-i Tevhid İlâhisi)⁴⁹ Makamı: Segâh-Mâye, Usûlü: Düyek, Güfte:Yunus Emre

Şûrîde vü şeydâ kılan

Yârin cemâlidir beni

22. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁵⁰ Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte: ?

Ey can ile cânânım

(Allah Allah Allah Allah

Hak yâ Hû yâ yâ Allah)

Hem derdime dermânım

Mısr-ı dîle sultânım

Dîdârına müştâkım⁵¹

23. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁵² Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte:?

⁴⁵ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: II, s: 164-165, No: 218.

⁴⁶ Güftesi için bakınız: Şengül Sağman, *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, s: 642, 2001-İstanbul.

⁴⁷ Notası için bakınız: Şengel, *İlâhiler*, C: II, s: 166, No: 219.

⁴⁸ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: II, s: 526-527.

⁴⁹ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: V, s: 78-79, No: 475.

⁵⁰ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 59-61, No: 579.

⁵¹ Güftesi için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 61.

Kimde kim aşkın nişâmı var dürtür

Âkıbet ma'sûkuna onu irgörür⁵³

24. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Tapu Savtının Kelime-i Tevhid İlâhisi)⁵⁴ Makamı: Hüseyinî, Usûlü: Düyek, Güfte:Yunus Emre

Durmaz yanar vücûdum

Âh etmeyüp nideyim⁵⁵

25. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁵⁶ Makamı: Dügâh-Mâye, Usûlü: Düyek, Güfte: Rûşenî

İşit sözüm pîrim yâ Gülşenî (Allah)

Gel gidelim aşkın eline (Allah)

26. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Tapu Savtı)⁵⁷ Makamı: Dügâh-Mâye, Usûlü: Düyek, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

27. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁵⁸ Makamı: Uşşak, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

28. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁵⁹ Makamı: Nevâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

29. Usûl ilâhisi:(Gülşenî Savtı)⁶⁰ Makamı: Nevâ, Usûlü: Sofyan, Güfte: Hayâlî

⁵² Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 65, No: 582.

⁵³ Güftesi için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 65.

⁵⁴ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: VI, s: 66, No: 583.

⁵⁵ Güftesi için bakınız: Ergun, *Antoloji*, C: II, s: 584.

⁵⁶ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: IX, s: 152-155, No: 939, 1996-İstanbul.

⁵⁷ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: IX, s: 156, No: 940.

⁵⁸ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: IX, s: 189, No: 962.

⁵⁹ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: IX, s: 190, No: 962.(1)

Durman yanalım âteş-i aşka

Şu'le verelim âteş-i aşka

SONUÇ

Kaynak eserlerden faydalanarak Türk Din Mûsikîsinin önemli eserlerinden olan "Usûl İlâhileri" hakkında yapılan bu araştırmada, Mevlevî ve Bektaşî tariki dışındaki diğer tariklerin zikir uygulamasında "ism-i celâl" de veya usûlleri aksak olanların "devrân"a kalkmadan önceki arada bu tarz ilâhilerin okunduğu görülmüştür. Zikir arasında okunan "cumhur ilâhiler"den farklı özellikte oluşları özellikle ritim yönüyledir. Cumhur ilâhiler genelde "evsat" veya "devr-i hindî" usûllerinde bestelendikleri halde, "usûl İlâhileri" birkaçı müstesna ekseriyette "düyek" veya "sofyan" gibi zikrin temposunu bozmayacak usûllerde bestelenmiştir. İlâhi formu arasında sözleri ve sanatlı besteleri ile dikkat çeken eserler olmuştur.

KAYNAKLAR

Ateş Erdoğan, "Niyaz Âyini", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXXIII, s: 166, 2007-İstanbul.

Bilgin Azmi, *Ümmî Sinan Dîvânı*, M.Eğ.Bak.Yayınları, 2000-İstanbul.

Can Halil, "Dinî Musiki Lûgatı-Mektep ilâhileri", *Musikî Mecmuası*, Yıl:18, S:218, s: 57, Nisan-Mayıs-1966-İstanbul.

Can Halil, "İslâmî Ayların Mûsikîsi", *Musikî Mecmuası*, Yıl:27, S:294, s:19, Nisan-1974-İstanbul.

Can, Halil, "Savt - Dinî Türk Musikisi Lûgatı", *Musiki Mecmuası*, Yıl: 18, Sayı: 222, s: 198, Eylül-1996-İstanbul.

Ergun Sadeddin Nüzhet, *Türk Musikisi Antolojisi*, I-II,1943-İstanbul.

Ezgi Suphi, *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, I-IV, 1935-İstanbul.

Kocatürk Vasfi Mâhir, *Tekke Şiiri Antolojisi*,1968-Ankara.

Özcan Nuri, "Cumhur İlâhisi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C: VIII, s: 94, 1993-İstanbul.

Özcan Nuri, "Devran", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C: IX, s: 250, 1999-İstanbul.

⁶⁰ Notası için bakınız: Töre, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), C: IX, s: 190, No: 962.(2)

M.Zeki Pakalın, "Amin alayı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C:I, s:58-59.

Revnakoğlu Cemalettin Server, "Yunus'un Bestelenmiş İlâhîleri Nerede ve Nasıl Okunurdu?", *Türk Yurdu*, C: V, Sayı: 319, s: 134, Ocak-1966.

Sağman Şengül, *Müstakimzâde'nin "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, 2001-İstanbul.

Selçuk Hayri, *Yunus Dîvânı*, Üç dal Neşriyat, 1972-İstanbul.

Şengel Ali Rıza , *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), I-IV ,1979-1982-İstanbul.

Tatçı Mustafa , *Yunus Emre Dîvanı*, I-III, 1990-Ankara.

Töre Abdülkadir, *İlâhiler*, (Hazırlayan: Yusuf Ömürlü), V-IX, 1984-1996-İstanbul.

Turnalı A.Bilgin, "Cihangir Tekkesi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, C:VII , s: 540, 1993-İstanbul.

Uzun Mustafa, "İlâhi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C: XXII, s: 66, 1999-İstanbul.